

TAKTYKI ALTERNATYWY

Przedstawione w tym rozdziale taktyki mają na celu stworzenie różnym grupom osób – rodzicom, przedsiębiorcom czy konsumentom – możliwości wyboru sposobu działania zgodnego z postulatami ochrony praw człowieka.

Jeżeli rodzice zmuszeni są posłać dzieci do pracy, by zapewnić rodzinie środki utrzymania, wsparcie finansowe dla rodziny może stanowić skuteczny bodziec do pozostawienia dzieci w szkole. Dążenia przedsiębiorców do obniżenia kosztów pracy poprzez zatrudnianie dzieci można ukrócić poprzez uzależnianie udzielenia kredytu od stosowanych praktyk pracowniczych lub poprzez otwarcie się rynków zbytu dla dóbr wytwarzanych bez wyzysku. Pokolenie konsumentów otwarcie wyrażających swoje poglądy będzie dla budujących swą pozycję rynkową przedsiębiorstw bodźcem do przestrzegania praw człowieka.

Choć taktyki, które przedstawiliśmy w tym rozdziale koncentrują się, przede wszystkim, na środkach o charakterze finansowym, innego rodzaju motywacja może okazać się równie skuteczna – przykładowo, uznanie, prestiż i pozycja w społeczności międzynarodowej może motywować zarówno ludzi, jak i rządy.

Z ulicy do szkoły: zapewnianie rodzinom funduszy pozwalających na wysłanie dzieci do szkoły zamiast do pracy

Ubóstwo jest jednym z zasadniczych przyczyn zjawiska pracy dziecięcej. Wielu rodzinom do przetrwania konieczne są pieniądze zarabiane przez dzieci, dlatego też nie są w stanie posłać dzieci do szkoły. W Brazylii stworzono program wsparcia finansowego dla rodzin umożliwiający dzieciom edukację.

Brazylijski program „Bolsa Escola” zapewnia rodzinom comiesięczne stypendium, dzięki któremu dzieci mogą chodzić do szkoły, zamiast pracować. Program, rozpoczęty w mieście Brasilia, stworzony został zgodnie z założeniem, że „pracujące dzieci dnia dzisiejszego to biedni dorośli jutra”. Od 2001 roku „Bolsa Escola” prowadzony jest na skalę ogólnokrajową.

Programem „Bolsa Escola” zarządza Ministerstwo Edukacji. Rodziny zakwalifikowane do programu otrzymują comiesięczne zapomogi pieniężne oraz karty bankomatowe, które umożliwiają im łatwy dostęp do otrzymanych świadczeń. Rodziny muszą spełnić następujące kryteria: dzieci muszą znajdować się w wieku pomiędzy 6 i 15 lat i nie mogą opuścić więcej niż dwóch dni szkoły w każdym miesiącu; każdy bezrobotny dorosły w rodzinie musi być zarejestrowany w Narodowym Systemie Zatrudnienia (SINE) i aktywnie poszukiwać pracy; rodzina musi przebywać na terytorium Brazylii od co najmniej pięciu lat. Każda zakwalifikowana rodzina otrzymuje stypendium na minimum dwa, a maksymalnie osiem lat. Jeżeli dziecko nie wywiąże się z obowiązku frekwencji na lekcjach, stypendium wstrzymywane jest na dany miesiąc.

Poza walką z ubóstwem i motywowaniem dzieci do kontynuowania swojej edukacji, opisywana taktyka widocznie zmniejszyła liczbę pracujących dzieci, jak i liczbę dzieci usuwanych co roku ze szkół. Do chwili obecnej „Bolsa Escola” udzieliła pomocy 8 289 930 dzieciom. Wdrożona w całym kraju „Bolsa Escola” stała się programem socjalnym o najszerszym zakresie na świecie.

Rodziny są najczęściej współwinne zjawiska pracy dziecięcej – choć raczej z konieczności, niż wyboru – a opisywana taktyka stwarza im alternatywę. Wykorzystywane w programie karty bankomatowe nie różnią się wyglądem od zwykłych kart płatniczych, co pozwala uniknąć stygmatyzacji społecznej związanej z ubóstwem i pobieraniem zasiłku socjalnego. Podejście to z oczywistych względów wymaga znaczących nakładów pieniężnych, jak i nakładów organizacyjnych związanych z zarządzaniem programem i koordynacją współpracy pomiędzy różnymi instytucjami i agencjami rządowymi.

Jakie bodźce poza pieniędzmi będą stanowić pozytywną motywację dla Twoich przeciwników lub potencjalnych sojuszników?

Łączenie kredytów i praw człowieka: Oferowanie kredytów na korzystnych warunkach małym przedsiębiorcom pod warunkiem niekorzystania z pracy dziecięcej

Grupa działaczy w Bangladeszu przedstawia społecznościom lokalnym alternatywę dla wykorzystania pracy dzieci organizując udzielane na korzystnych warunkach kredyty dla przedsiębiorców, którzy nie stosują tego proceduru.

Komitet Rozwoju Wsi w Bangladeszu (BRAC) administruje programem „Kredyt i Wsparcie dla Małych Przedsiębiorstw” (*Micro Enterprise Lending and Assistance*, MELA), oferującym kredyty na korzystnych warunkach małym przedsiębiorcom, którzy w normalnych warunkach nie byłiby w stanie uzyskać kredytu, pod warunkiem ich zobowiązania się do niezatrudniania dzieci w działalności przedsiębiorstwa.

Program kredytowania przeznaczony jest dla istniejących lub nowotworzonych, dobrze rokujących przedsiębiorstw, w szczególności w branżach tekstylnej, przetwórstwa żywności, usługowej oraz transportowej. Potencjalnym kredytobiorcom bardzo zależy na uzyskaniu kredytu, wynoszącego od 300 do 3500 dolarów amerykańskich wraz z 15 – procentowym kosztem transakcji. Średnia wysokość kredytu to 1000 dolarów. Kredytobiorcy przystają na przedstawione im warunki głównie dlatego, że zwykle banki bardzo niechętnie pożyczają pieniądze mieszkańcom wsi oraz wymagają jednorazowej spłaty kredytu, zamiast comiesięcznej spłaty ratalnej. Spłaty kredytów udzielanych przez MELA rozłożone są natomiast na rok lub dwa lata.

BRAC monitoruje działania podejmowane przez swoich kredytobiorców by upewnić się, że wywiązują się z zaciągniętych zobowiązań. Działacze terenowi organizacji gotowi są niezwłocznie zareagować w razie stwierdzenia jakichkolwiek przypadków naruszeń praw człowieka bez względu na to, czy są one dokonywane bezpośrednio przez osoby korzystające z kredytów BRAC.

Od momentu rozpoczęcia działalności w roku 1996, z programu kredytowego skorzystało w Bangladeszu 45 000 osób, za każdym razem w związku z przedsięwzięciami nie angażującymi pracy dziecięcej. Program jednocześnie generuje zatrudnienie poprzez zastrzyk kapitału dla lokalnych przedsiębiorstw, podnosi świadomość społeczną problemu pracy dziecięcej oraz zmniejsza skalę tego procederu.

Charakter motywacji jest tutaj jednoznaczny. BRAC zidentyfikowało potrzebę i zaspokaja ją, przedstawiając jednocześnie swoje żądania w zakresie przestrzegania praw człowieka. Opisywana taktyka może zostać wykorzystana również w innych sytuacjach, gdzie istnieją powiązania pomiędzy działalnością finansową a ochroną praw człowieka na polach takich, jak ochrona przed dyskryminacją, gwarantowanie godziwego wynagrodzenia czy zapewnianie bezpiecznych warunków pracy. Same w sobie kredyty powinny być na tyle atrakcyjne, by przyciągnąć wystarczająco dużo chętnych, przykładowo dzięki niższym odsetkom lub korzystniejszym niż w zwykłych bankach warunkom spłaty.

Oznaczenia przeciwko pracy dziecięcej: Tworzenie rynków zbytu dla uczciwie produkowanych towarów

Konsumenci, kredytodawcy, akcjonariusze lub inne osoby niestykające się bezpośrednio z problemami pracy dziecięcej, nieuczciwych praktyk pracowniczych czy świadomej degradacji środowiska naturalnego często odczuwają potrzebę zajęcia wyraźnego stanowiska względem podobnych naruszeń. Nie zawsze jednak dysponują informacją konieczną do podjęcia stosownych działań. Fundacja *Rugmark* zajmuje się dostarczaniem ludziom, którzy znajdują się daleko od miejsca produkcji kupowanych przez siebie towarów informacji pozwalających na dokonanie wyboru konsumenckiego zgodnego ze standardami ochrony praw człowieka.

Oznaczenie *Rugmark*, przedstawiające uśmiechniętą twarz na tle dywanu, stało się znakiem rozpoznawczym dynamicznej inicjatywy mającej na celu identyfikację i promocję ręcznie tkanych dywanów produkowanych bez wykorzystania dziecięcej siły roboczej. Fundacja *Rugmark* przyznaje specjalne „licencje” eksporterom dywanów, którzy zgadzają się nie wykorzystywać dzieci do pracy w swoich przedsiębiorstwach, jak i dobrowolnie poddać się systemowi monitoringu, który przewiduje niezapowiedziane kontrole rejestrów eksportowych, jak i inspekcje zakładów tkackich. Dzieci znalezione w zakładach podczas inspekcji zostają zwolnione przez *Rugmark*, która zapewnia im ponadto bezpłatną edukację.

Prowadzone na własne potrzeby dochodzenia *Rugmark* podzieliła na trzy etapy:

1. Wydanie licencji poprzedzone serią inspekcji. Inspektorzy wynajęci i przeszkoleni przez *Rugmark* bądź to zatwierdzają przedsiębiorcę, bądź też, w razie znalezienia dowodów świadczących o korzystaniu z pracy dziecięcej, wyznaczają przedsiębiorcy termin do zaprzestania tej praktyki.
2. Niezapowiedziane, losowe inspekcje, wymagane do objęcia certyfikatem dywanów wyprodukowanych w okresie przeprowadzenia inspekcji.

3. „Namierzanie dywanów” – każdy produkt objęty certyfikatem *Rugmark* może w dowolnej chwili zostać zidentyfikowany ze względu na nazwę wytwórcy, miejsce wytworzenia oraz dane eksportera.

Rugmark w swojej pracy stanęła wobec wielu wyzwań. W związku z rozproszeniem zakładów tkackich w Indiach na ogromnym terytorium regularne inspekcje są bardzo utrudnione. Struktura tej gałęzi przemysłu nie jest zresztą jednolita. Podczas gdy część eksporterów związana jest bezpośrednio z konkretnymi zakładami, wielu z nich zatrudnia pośredników, co skutecznie opóźnia określenie pochodzenia produktów istotne w procesie przyznawania certyfikatu. Mimo to, ponad 4000 dzieci w Indiach, Pakistanie i Nepalu zostało uratowanych dzięki programom *Rugmark*, a osiągnięty przy tym rozgłos zapobiegł zatrudnieniu w zakładach tkackich tysięcy innych dzieci.

Zasadnicze dla sukcesu odniesionego przez *Rugmark* było zrozumienie, że istnieje rosnący popyt na produkty wytwarzane bez wykorzystania pracy dziecięcej. *Rugmark* prowadzi swoją działalność na poziomie nie konsumentów, a importerów, których musi w związku z tym stale przekonywać o istnieniu chłonnego rynku zbytu na podobne produkty. Importerzy dywanów znakowanych przez *Rugmark* wnoszą poza kosztem zakupu dywanów opłatę wynoszącą 1,75% rocznej kwoty importu, z której część przeznaczana jest na programy edukacyjne i resocjalizacyjne dla dzieci. W zamian *Rugmark* promuje sprzedawców detalicznych mających w ofercie dywany noszące oznaczenie. O takich sprzedawcach wspomina się w materiałach przygotowywanych przez *Rugmark*, jak i podczas wydarzeń, w których *Rugmark* odgrywa wiodącą rolę, przykładowo Światowym Dniu Przeciwko Pracy Dzieci. Sprzedawcom detalicznym zapewnia się również materiały wyjaśniające, jak duże znaczenie społeczne ma kupno oznakowanych dywanów. *Rugmark* przekonuje importerów oraz sprzedawców detalicznych, że dystrybucja oznakowanych dywanów nie tylko zapewnia dotarcie do bardzo licznej rzeszy konsumentów zainteresowanych tym produktem, ale i trwale wzmacnia publiczny wizerunek ich firm.

Oznaczenie *Rugmark*, podobnie jak wiele innych systemów oznaczeń wprowadzonych w przeciągu ostatniej dekady, zapewnia konsumentom informacje konieczne do uniknięcia finansowego przyczynienia się do naruszeń praw człowieka. Jednocześnie podnosi poziom świadomości problemów związanych z konkretnym produktem oraz stymuluje popyt na produkty wytwarzane oraz wprowadzane na rynek w sposób uczciwy. Jako, że głównym celem producentów jest dostęp do rynku, sama w sobie inicjatywa jest dla nich skutecznym bodźcem do współpracy.

Podobne programy narażone są na rozmycie skojarzeń związanych z ich „markami”, jeżeli nie towarzyszy im odpowiednio rygorystyczny system monitoringu, zazwyczaj skomplikowany oraz wymagający znacznych nakładów finansowych. Programy te powinny być ponadto prowadzone przy zastosowaniu innych taktyk podnoszących wrażliwość społeczną na dany problem oraz opartych na polityce informacyjnej wyjaśniającej konsumentom i producentom, dlaczego powinni być zainteresowani zmianami w procesie wytwarzania produktów.

Wiodąca rola przedsiębiorstw: Wdrażanie na wszystkich etapach produkcji mechanizmów ułatwiających monitorowanie i eliminowanie naruszeń praw człowieka

Reebok jest jedną najbardziej rozpoznawalnych na skalę globalną marek, która swoją pozycję zawdzięcza między innymi wkładowi w ochronę praw człowieka poprzez działalność monitoringową.

W roku 1996 korporacja *Reebok International* zainicjowała monitorowanie fabryk, znakowanie produktów oraz programy edukacyjne mające zapobiegać wykorzystaniu pracy dziecięcej w produkcji piłek marki *Reebok* w Pakistanie.

Według szacunków jedną piątą pracowników zatrudnionych przy produkcji piłek w prowincji Sialkot w Pakistanie stanowiły dzieci. Standardy ochrony praw człowieka przyjęte przez *Reebok* wymagają, by pracownicy w fabrykach korporacji mieli nie mniej niż 15 lat – lub więcej, jeżeli wymagają tego lokalne przepisy prawne.

Po wejściu na rynek produkcji piłek do piłki nożnej *Reebok* podjął zdecydowaną inicjatywę przeciwko pracy dziecięcej poprzez skoncentrowanie całej produkcji, włącznie z szyciem piłek, w jednej, kompleksowej i zaawansowanej technicznie fabryce w Sialkot. Cała praca wykonywana jest na terenie fabryki, bez wykorzystania pracowników dziecięcych. Inspektorzy monitorują okresowo poszczególne części fabryki, przeprowadzając wywiady z robotnikami i pracownikami nadzorującymi. Utrzymują ponadto kontakty ze społecznością lokalną, jak i wizytują otaczające fabrykę wioski by upewnić się, że żadne piłki *Reebok* nie są szyte poza terenem fabryki. Po przeprowadzeniu tych czynności piłki otrzymują oznaczenie „Gwarancja: wyprodukowano bez wykorzystania pracy dziecięcej”. Zapewnia to konsumentom wybór uwzględniający sposób produkcji piłek, budując jednocześnie społeczną świadomość problemu pracy dzieci w przemyśle produkcji artykułów sportowych.

W rezultacie koncentracji produkcji w jednym, stale monitorowanym zespole fabrycznym, *Reebok* był w stanie wyprodukować dziesiątki tysięcy piłek bez korzystania z pracy dziecięcej.

W roku 1997 *Reebok* stworzył program „Pomoc Edukacyjna *Reebok* dla Pakistanu” (*Reebok Educational Assistance to Pakistan, R.E.A.P.*), przeznaczając na jego działalność milion dolarów amerykańskich dla wspierania lokalnego systemu edukacji w regionie, gdzie produkowane są piłki. Również w 1997 roku *Reebok* wraz z Towarzystwem na rzecz Postępu Edukacyjnego w Sialkot utworzył Instytut Chanaan, współpracujący z rodzinami z lokalnej społeczności na rzecz umieszczania dzieci w szkołach i wyłączenia ich ze środowiska potencjalnych pracowników.

Reebok dostrzegł popyt na produkty wytwarzane bez wykorzystania pracy dziecięcej i postanowił zaspokoić go. Kilka lat zajęło zbudowanie odpowiedniego stopnia społecznej świadomości wokół problemu. Jako międzynarodowa korporacja z dużym udziałem w rynku, *Reebok* znajdował się w wyjątkowo korzystnej pozycji do wywierania wpływu na całość łańcucha produkcji i dystrybucji swoich produktów. Stanowi to ważny aspekt opisywanej taktyki; rosnąca liczba etapów, na jakich znajduje się produkt od postaci surowego materiału aż po nabycie przez konsumenta sprawia, że monitorowanie

naruszeń praw człowieka w dzisiejszej globalnej gospodarce jest utrudnione. *Reebok* zdał sobie sprawę z konieczności konsolidacji owych etapów dla zapewnienia, że towar wytwarzany jest bez wykorzystania pracy dziecięcej.

Opisana taktyka znakowania towarów może zostać użyta do zaspokojenia popytu rynkowego na inne uczciwie wytwarzane dobra: plony, za które rolnicy otrzymują godziwą zapłatę, produkty pochodzące z fabryk, gdzie robotnikom oferowana jest dobra płaca czy też produkty wytwarzane w sposób nie degradujący środowiska naturalnego.

Należy zadać sobie pytanie, czy i kiedy gospodarka i przedsiębiorcy mogą stać się sojusznikiem w naszej działalności.